

УДК: 327

<http://orcid.org/0000-0002-7604-8823>

<http://orcid.org/0000-0003-2695-2248>

<http://orcid.org/0000-0002-1372-0408>

<http://doi.org/10.5281/zenodo.580276>

І. В. Застава, Л. В. Новікова, І. М. Харченко

ІНФОМАЦІЙНЕ СУСПІЛЬСТВО ТА ІНСТИТУТИ ДЕМОКРАТІЇ: ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ В СУЧАСНИХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСАХ

Виокремлено основні риси прояву інформаційного суспільства в умовах процесу глобалізації. Визначено сутність понять «інформаційного суспільства» та «інститути демократії», а також проаналізовано взаємозв'язок між цими поняттями в умовах сучасних глобалізаційних процесів. Розглянуто особливості функціонування інститутів демократії і можливості їх трансформації в умовах сучасного інформаційного суспільства. Визначено, що державі належить провідна роль у формуванні інформаційного суспільства, вона координує діяльність різних суб'єктів суспільства в процесі його становлення, сприяє інтеграції людей в нове інформаційно-технологічне оточення, розвитку галузей інформаційної індустрії, забезпеченню прогресу інститутів демократії і дотримання прав особистості в умовах інформаційного суспільства.

***Ключові слова:** інформаційне суспільство, демократія, електронна демократія, інститути демократії, глобалізація.*

И. В. Застава, Л. В. Новикова, И. М. Харченко

ИНФОРМАЦИОННОЕ ОБЩЕСТВО И ИНСТИТУТЫ ДЕМОКРАТИИ: ОСОБЕННОСТИ ПРОЯВЛЕНИЯ В СОВРЕМЕННЫХ ГЛОБАЛИЗАЦИОННЫХ ПРОЦЕССАХ

Выделены основные черты проявления информационного общества в условиях процесса глобализации. Определена сущность понятий «информационное общество» и «институты демократии», а также проанализирована взаимосвязь между этими понятиями в условиях современных глобализационных процессов. Рассмотрены особенности функционирования институтов демократии и возможности их трансформации в условиях современного информационного общества. Определено, что государству принадлежит ведущая роль в формировании информационного общества, она координирует деятельность различных субъектов общества в процессе его становления, способствует интеграции людей в новое информационно-технологическое окружение, развитию отраслей информационной индустрии, обеспечению прогресса институтов демократии и соблюдения прав личности в условиях информационного общества.

***Ключевые слова:** информационное общество, демократия, электронная демократия, институты демократии, глобализация.*

I. Zastava, L. Novikova, I. Kharchenko

INFORMATION SOCIETY AND THE INSTITUTES OF DEMOCRACY: THE FEATURES OF DEVELOPMENT IN MODERN GLOBALIZATION PROCESSES

The main features the development of the information society in the context of the process of globalization are singled out. The essence of the concepts «information society» and «the institutes of democracy» is defined, and the interrelation between these concepts in the conditions of modern globalization processes is analyzed. Features of the functioning of the institutes of democracy and the possibility of their transformation in the conditions of the modern information society are considered. It is determined that the state has the leading role in the formation of the information society, it coordinates the activities of various subjects of society in the process of its formation, facilitates the integration of people into a new information and technological environment, the development of information industry industries, ensuring the progress of the institutes of democracy and respect for individual rights in the information society.

The state has a leading role in the formation of the information society, it coordinates the activities of various subjects of society in the process of its formation, facilitates the integration of people into a new information and technological environment, the development of information industry industries, ensuring the progress of democratic institutions and respect for individual rights in the information society. Information society makes its own demands to the bodies of state power and local self-government.

Key words: *information society, democracy, e-democracy, the institutes of democracy, globalization.*

Постановка проблеми. В останні десятиліття світове співтовариство зайняте процесом переходу від індустріальної до інформаційної організації всієї системи суспільно-політичних відносин. Інформаційні технології проникають в усі сфери суспільного життя, але найбільш помітно їх вплив на політичну сферу. В останні роки суспільно-політична термінологія поповнилася поняттями «електронний уряд», «електронна демократія», «кібердемократія», «теледемократія», «медіакратія», «нанодемократія» та ін. Все більша кількість дослідників демократії схиляються до точки зору, що стара форма демократії більше не підходить суспільству, бо все більша кількість людей може отримувати більше інформації з різних соціальних і політичних питань через доступ до інформаційних технологій і за допомогою цієї нової технології формувати свою думку з ряду соціально-політичних питань. Існуюча представницька демократія за допомогою інформаційних технологій може бути перетворена в модель, яка буде володіти характеристиками і елементами прямої демократії з активною участю

громадян в управлінні через відкриті канали та сприяти становленню повноцінного інформаційного суспільства.

Проблематика, пов'язана зі специфікою функціонування політичних інститутів в умовах формування інформаційного суспільства, є новою для вітчизняної науки. Тільки в 90-і роки ХХ в. в результаті швидкого поширення сучасних інформаційних технологій посилювалися дискусії щодо теорії демократії. У центрі уваги дискусії знаходяться питання про характер впливу інформатизації та, зокрема, глобальної мережі Інтернет на інститути демократії і політичні процеси. За таких умов організації влади саме інформаційний фактор перетворюється на ключовий механізм модернізації політичних відносин і забезпечення взаємодії між владою і суспільством.

Сучасні інформаційні технології мають вирішальний вплив на зміни, які відбуваються в соціальній структурі інформаційного суспільства, економіці, розвитку інститутів демократії. Але стрімке становлення інформаційного суспільства в сучасних глобалізаційних процесах має певний ряд проблем, які потребують подальшого наукового дослідження для оптимізації функціонування інститутів демократії.

Аналіз актуальних досліджень. Ідея інформаційного суспільства з'явилась у дослідженнях 60–70 рр. ХХ століття. Вперше термін «інформаційне суспільство» було використано у працях японських дослідників М. Махлуп, Й. Масуда, Т. Сакайя. Подальшого розвитку концепція набула у дослідженнях провідних американських та європейських теоретиків: Е. Тоффлер, У. Дайзард, З. Бжезинський, Ж. Еллюль, Р. Коен, А. Турен, Г. Кан, Ф. Уебстер, А. Дракер, Е. Гідденс, Ч. Хенді, Л. Туроу, Дж. Гелбрайт, М. Макклюен, М. Порат, Т. Стоун'єр, Р. Катц, які підкреслювали значення інформаційного розвитку суспільства як нового історичного етапу цивілізації. Проблеми трансформації політичної влади в умовах становлення інформаційного суспільства розглянуті, зокрема, в концепціях: «метаморфози влади» Е. Тоффлера, «інфократії» Т. Стоун'єра, «нетократії» О. Барда й Я. Зодерквіста та ін. Питання демократизації

суспільного життя в процесі формування інформаційного суспільства розглянуті, зокрема у: «демократії участі» Й. Масуди; «напівпрямої демократії» Е. Тофлера; «кризи представницької демократії» та становлення «інформаційної демократії» М. Кастельса тощо. Інформаційне суспільство в якому людина може накопичувати, розповсюджувати та отримувати інформацію, розглядали і вітчизняні науковці В. Бебик, В. Цимбалюк, М. Вершинін та ін.

Мета статті – проаналізувати як інформаційне суспільство впливатиме на процеси демократизації та прийняття рішень у політичній сфері; охарактеризувати проблеми, з якими стикаються інститути демократії підчас входження в глобалізований інформаційний простір.

Виклад основного матеріалу. Досліджуючи проблеми становлення глобального інформаційного суспільства та його вплив на інститути демократії, насамперед потрібно категоріально-методологічно визначитися з поняттям «інститутів демократії» та «інформаційного суспільства». Потім спробуємо проаналізувати взаємозв'язок між цими поняттями в умовах сучасних глобалізаційних процесів. Отже, інститути демократії – це легітимні й легалізовані елементи політичної системи суспільства, що безпосередньо створюють демократичний режим у державі завдяки вирішенню певних завдань політики, влади й управління. Науковці виділяють наступні види інститутів демократії за вихідним призначенням у вирішенні завдань політики, влади й управління: 1) *структурні* (сесії парламентів і органів місцевого самоврядування; депутатські фракції; депутатські комісії; народні контролери та ін.); 2) *функціональні* (депутатські запити; накази виборців; вибори; громадська думка та ін.); 3) *структурно-функціональні або змішані* (територіальна автономія; національно-територіальна автономія); 4) *процедурно-регламентаційні* (регламентація процедури виборів; регламентація порядку прийняття законів; регламентація порядку проведення референдумів та ін.); 5) *види інститутів демократії за юридичною значущістю прийнятих рішень*: а) *імперативні*, що мають

остаточне загальнообов'язкове значення для державних органів, посадових осіб, громадян (референдум конституційний і законодавчий; вибори; накази виборців та ін.); б) *консультативні*, що мають дорадче, консультативне, значення для державних органів, посадових осіб, громадян (референдум консультативний; всенародне обговорення законопроектів; мітинги; анкетування та ін.).

У системі інститутів безпосередньої демократії найважливіше місце належить виборам та референдумам.

Стосовно поняття «інформаційного суспільства», то існує багато варіантів визначення, наприклад, – суспільство, орієнтоване на людей, відкрите для всіх і спрямоване на розвиток, в якому кожний може створювати інформацію і знання, мати до них доступ, користуватися і обмінюватися ними, даючи змогу окремим особам, громадам і народам повною мірою реалізувати свій потенціал, сприяючи своєму сталому розвитку і підвищуючи якість свого суспільно-політичного життя. Існує багато ознак інформаційного суспільства, але усіх їх можна розділити на три основні групи. Перша – це вільний доступ будь-якої людини до будь-якої інформації, друга – це високий рівень розвитку інформаційно-комунікативних технологій, третя група – це наявність розвиненої інформаційної інфраструктури суспільства. Тільки за таких умов суспільство можна вважати інформаційним [14, с. 127–133].

Отже, завдяки новим інформаційним технологіям суспільство стає все більш прозорим для влади, а значить, більш контрольованим. Погано функціонуюча держава не стане розвиненішою завдяки електронному уряд. Посттоталітарне суспільство не стане одразу демократичним через те, що населення отримає доступ до тих чи інших інформаційних ресурсів. Отже, науковці, виділяють два підходи до оцінки впливу інформаційних технологій на політичний процес і демократичні інститути. Відповідно до першого підходу, їх застосування сприяє підвищенню ефективності державної діяльності, більшої відкритості політичних процесів і формування більш

широкого суспільного консенсусу завдяки зворотному зв'язку між політичною системою і громадянами (І. Бачіло, А. Швидунова, Р. Лайтен, А. Кескінен та ін.). Відповідно до другого підходу – в результаті поширення і використання електронних технологій в публічному процесі посиляться позиції виконавчої влади, зросте роль адміністративного апарату і експертів, порушиться баланс різних гілок влади, посиляться контроль бюрократії над громадянами, в цілому докорінно зміняться відносини парламенту і уряду, що загрожує небезпекою інформаційної диктатури в державі (Л. Журавльова, М. Вершинін, П. Кевенхерстер, К. Хілл, Дж. Х'юз, Б. Бімбер) [11, с. 115].

Державі належить провідна роль у формуванні інформаційного суспільства, вона координує діяльність різних суб'єктів суспільства в процесі його становлення, сприяє інтеграції людей в нове інформаційно-технологічне оточення, розвитку галузей інформаційної індустрії, забезпеченню прогресу інститутів демократії і дотримання прав особистості в умовах інформаційного суспільства. На думку деяких науковців, сама природа економіки інформаційного суспільства віддає пріоритет не державі, а особистості. При цьому основою інформаційного суспільства стане безпосередня демократія, демократія участі. При переході до інформаційного суспільства радикальні зміни політичної системи обумовлені зміною моделі поведіння громадян, їхньою переорієнтацією з матеріальних цінностей на цінності самореалізації [10, с. 11–19]. Інформаційна взаємодія держави, суспільства і особистості є найбільш оптимальним при використанні інформаційних і телекомунікаційних технологій з метою підвищення загальної ефективності діяльності державного механізму, формування інформаційно відкритого суспільства, розвитку інститутів демократії [5, с. 123–129]. С. Хантінгтон ввів поняття «хвилі демократизації» – група переходів від недемократичних до демократичних режимів. С. Хантінгтон зазначив, що в сучасному світі були три хвилі демократизації. Кожна з них торкнулася порівняно невеликої кількості країн, і під час кожної відбувалися переходи і в недемократичному напрямку. За кожною з перших двох хвиль

демократизації наставав відкат, під час якого деякі країни, які здійснили колись перехід до демократії, переходили до недемократичного правління [17].

Глобальні риси інформаційного суспільства у межах демократичного транзиту («третя хвиля»), такі як «інтернетизація» політичних інститутів, залучення більшої кількості громадян до державних справ через застосування електронної демократії тощо, притаманні наразі й Україні. Однак загальний спад хвилі демократизації не міг не торкнутися інститутів демократії в Україні, чим пояснюється нинішній стан розвитку інформаційного суспільства як одного з головних зовнішніх показників розвитку країни. Інформаційне суспільство надає нові можливості для розвитку інститутів демократії, врахування громадської думки, контролю за державним апаратом [13, с. 79]. Науковець Б. Бімбер зауважив з цього приводу: «У нас поки немає ніяких підстав відкидати положення, сформульоване С. Верба майже три десятиліття тому, про те, що в ХХ столітті доступність політичної інформації не має прямого зв'язку з рівнем громадської участі в політиці».

В інформаційному суспільстві, за Д. Беллом, інформація управляє поведінкою виробників і споживачів, за французькою школою – задовольняє соціальні й культурні потреби. У першому випадку побудова суспільства заснована на ієрархічній структурі, у другому – організація заснована на добровільності й пріоритеті особистих прав. Влада заснована на інформації про локальні підсистеми. Влада «прозора» для демократичних інститутів. Якщо в першому випадку сутність інформації економічна, то в другому – комунікаційна [12, с. 17].

В умовах інформатизації, як вважає П. Кевенхерстер, відбувається значне посилення виконавчої влади в результаті складності процесу парламентського контролю та неможливості парламенту оцінювати надану йому інформацію. На думку автора, розрив між компетенцією державної адміністрації та парламенту стає центральною проблемою сучасних демократій. Так, автор зазначає, що факторами, які сприяють зміцненню

інформаційної переваги уряду по відношенню до парламенту, є стрімке зростання функцій сучасної держави, добробут і процес автоматизації адміністративної діяльності [1, с. 306]. В умовах зростаючої спеціалізації політики і взаємосплетіння сфер прийняття політичних рішень центр ваги в управлінській діяльності зміщується від підготовки проектів рішень з окремих питань до розробки довгострокових комплексних програм. В основу прийнятих рішень політики вимагають закладати якомога більше даних, інформаційний зміст яких вони не в змозі оцінити самостійно. Внаслідок цього зростає небезпека посилення впливу з боку експертів, які володіють цими даними і методами їх обробки, але не несуть політичної відповідальності, в той час як політичне керівництво в особі парламенту та уряду втрачає здатність самостійно орієнтуватися. В таких умовах депутати представницьких органів влади виявляються усе менш здатними самостійно здійснювати контроль за діяльністю державної адміністрації [2, с. 71–80].

Інформаційне суспільство висуває свої власні вимоги до органів державної влади і місцевого самоуправління. Відбувається зміна варіантів функціонування: від адміністративно-командного, коли роль громадськості мінімізована, до демократичного, коли роль громадськості є найбільшою за всю історію існування людства. Інформаційне суспільство дає змогу задовольняти нові типи вимог, що виникають сьогодні і будуть виникати. Можна перерахувати такі відмінності, за якими цей новий світ відрізняється від звичного: більша динаміка розвитку та більша відкритість до інноваційних технологій [15, с. 311–380]. Демократія знаходиться у постійному процесі відстоювання власних прав з боку громадян. Демократичні уряди так само, як і недемократичні, намагаються приховати не вигідну для них інформацію, що яскраво демонструє сучасна політика [6]. Громадська реакція на негативні вчинки Р. Ніксона чи Б. Клінтона стає національною реакцією виключно завдяки оптимальному функціонуванню ЗМІ. А приховання негативу може призвести, навпаки, до політичної кризи. Е. Тоффлер писав про «демасифікацію» комунікацій як про важливу рису

інформаційного суспільства. Наступним кроком з демократичного управління суспільством теж має стати «демасифікація» впливу кожного окремого громадянина на владу. Розвиток зв'язків з громадськістю також демонструє експлуатацію саме зворотного зв'язку від населення до влади, коли влада стає принципово залежною від інтересів населення. В цьому ж напрямку працює і ідея електронного уряду як варіант відкритості, але вже в Інтернет-просторі [15, с. 116–118].

Доступна в електронному вигляді інформація, що надходить від держави, може допомогти розвитку її діалогу з громадянами. Держава як інструмент, що покликана служити інтересам суспільства, людей, з впровадженням в органи державної влади інформаційних та телекомунікаційних технологій, отримує нові можливості для інформування своїх громадян, врахування їхньої думки з ключових питань, підвищення ефективності своєї діяльності. В інформаційному суспільстві державні органи використовують Інтернет для підвищення ефективності своєї роботи, відкритої інформаційної взаємодії з громадськістю [3, с.41–49].

Наприклад, в багатьох країнах Західної Європи ведуться он-лайн трансляції в Інтернет з судових засідань. Як приклад зміни характеристик сучасної демократії в умовах глобалізації цих процесів можна навести Фінляндію, де «теледемократія» успішно розвивається на муніципальному рівні. Так, муніципалітет, що нараховує 3 тис. громадян, прийняв рішення створити відкриту інформаційну мережу. За словами мера, необхідно було змінити систему прийняття рішень в муніципалітеті, а побудова відкритої інформаційної мережі зробило цю систему більш гнучкою з оперативним механізмом прийняття рішень і надання публічних послуг. Це яскравий приклад участі громадян в управлінні через відкриті канали. Інший приклад – електронне голосування через Інтернет. Воно, на думку науковців, здатне стимулювати політичну участь. Так, в ході експерименту в штаті Орегон в 2000 р., коли голосування проводилося виключно за допомогою електронної пошти, явка виборців перевищила 80%. Деякі науковці вважають, що

електронні міські збори – це і є демократія в її кращому прояві. Таким чином, такий інститут демократії, як вибори, переходить на новий якісний рівень, а також сприяє розвитку інформаційного суспільства. Однак, Інтернет-голосування має і свої недоліки. Їх потенційна небезпека полягає в тому, що спрощення процедури подачі громадянами петицій зробить можливою появу цілої хвилі політичних ініціатив, що виходять від населення [17, с.214–20].

Зміни характеристик демократії в умовах глобалізаційних процесів можуть проявлятися також у наступному. В інформаційному суспільстві будь-який громадянин де-факто має можливість через використання інтернет-технологій самостійно вибудовувати приватну управлінську політику, не питаючи на це санкцію у політичних структур [16]. Простіше кажучи, в інформаційному суспільстві істотно, якщо не вирішальну, роль починає грати демократія індивідів, а не традиційна демократія організацій. Інформаційна відкритість не стане прямим наслідком налагодження відносин громадян і демократичних інститутів, а отже не приведе до лібералізації суспільних відносин. Як приклад, досвід Сінгапуру – недемократичної країни, але яка лідирує за ефективністю використання систем «електронного уряду» [7, с. 7–13].

Як зазначає О. Картунов, глобалізація світового ринку, інформатизація глобального середовища і становлення суспільства знань, нерівномірність процесу формування інформаційного суспільства в різних країнах світу, його відставання у трансформаційних державах демократичного ладу (зокрема в Україні), позначаються на пріоритетах розвитку сучасних соціальних держав, особливо в сфері інститутів демократії, лібералізації соціально – політичних процесів і зниження ролі держави в регулюванні соціального сектора економіки. Створюються умови для кардинальних змін у соціальній політиці багатьох демократичних держав, що не може не позначитися на трансформаційних процесах в українському суспільстві [9, с. 98–110]. Глобалізація інформаційних і телекомунікаційних секторів веде до появи «глобальної інформаційної інфраструктури». У результаті цього створюється

єдиний інформаційний простір без кордонів. Забезпечення входження України в «глобальну інформаційну систему», відкритого інформаційного обміну з іншими країнами має дуже вагоме політико-правове значення. Підвищується правова грамотність населення, підсилюються процеси демократизації держави, поліпшуються можливості реалізації прав на свободу слова [8; 10, с. 11].

Зазначимо, що формування глобального інформаційного суспільства створює об'єктивні умови для розбудови глобальної держави та глобального громадянського суспільства, які дедалі більше впливають на розвиток держав-націй, національних моделей громадянського суспільства та інститути демократії [4, с. 15].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, вплив інформаційного суспільства на функціонування інститутів демократії є серйозним випробуванням для сучасного суспільства, особливо в умовах глобалізаційних процесів. Зазначимо, для України використання інформаційних технологій має кращі перспективи не для переходу до прямої демократії, як це пропонується на Заході, а для подальшого розширення можливостей існуючої системи представницької демократії і розвитку «електронної демократизації» та формуванню інформаційного суспільства. Використання Інтернет-технологій в інформаційному суспільстві має значення для досягнення наступних цілей: розширення доступу виборців і ЗМІ до законотворчої діяльності; підвищення ефективності зворотних зв'язків між виборцями та їхніми представниками в законодавчих органах влади; зниження витрат по формуванню асоціацій і об'єднань виборців. Таким чином, використовуючи сучасні технології інформаційного суспільства, існує реальна можливість залучення в процес прийняття значущих політичних рішень практично всіх політично активних громадян. У разі реалізації даних можливостей відкриваються можливості для справжнього та ефективного народного контролю над демократичними інститутами. На нашу думку, нові технології в інформаційному суспільстві

виводять інститути демократії на більш високий якісний рівень, надаючи не тільки можливість для обміну інформацією та прямого доступу до неї, а й різко звужуючи можливості існування авторитарних режимів правління.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бебик В. Інформаційно-комунікаційний менеджмент у глобальному суспільстві: психологія, технології, техніка паблік рілейшнз / В. Бебик. — К. : МАУП, 2005. — 440 с.
2. Бебик В. Проблеми та реалії інформаційного суспільства в умовах глобалізації / [за ред. В. Бебика та О. Барно]. — Кіровоград, 2008. — 118 с.
3. Бебик В.М. Глобальне інформаційне суспільство: поняття, структура, комунікації / В. М. Бебик // Інформація і право. — 2011. — № 1. — С. 41—49.
4. Воронкова В. Г. Формування інформаційного суспільства в Україні: виклик чи потреба часу? / В. Г. Воронкова, О. В. Соснін // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. — 2015. — Вип. 60. — С. 13—24.
5. Гриценко О. Проблеми інформаційної інтеграції та становлення інформаційного суспільства / О. Гриценко // Вісник ЛНУ імені Івана Франка : Серія журналістики. — 2004. — Вип.25. — С. 123—129.
6. Дащаківська О. Політична еліта в теоріях інформаційного суспільства: особливості діяльності та структури / О. Дащаківська // Вісник ЛНУ імені Івана Франка : Філософсько-політологічні студії. — 2010. — Вип. 1. — С. 81—245.
7. Дзьобань О. Інформаційне суспільство як мережево-комунікативний простір управління / О. Дзьобань, О. Соснін // Віче. — 2015. — № 10. — С. 7—13.
8. Дубов Д. В. Інформаційне суспільство в Україні: глобальні виклики та національні можливості : аналіт. доп. / Д. В. Дубов, О. А. Ожеван, С. Л. Гнатюк. — К. : НІСД, 2010. — 64 с.
9. Картунов О. Інформаційне суспільство: аналіз політичних аспектів зарубіжних концепцій / О. Картунов, О. Маруховський. — К. : Університет економіки та права «КРОК», 2012. — 344 с.
10. Коляденко В.А. Поняття «інформаційне суспільство» у класичних і сучасних концепціях / В.А. Коляденко // Український науковий журнал. Освіта регіону: політологія, психологія, комунікації. — 2013 — № 2. — С. 11—19.
11. Корнієнко В. Інформаційне суспільство: аналіз зарубіжних концепцій / В. Корнієнко // Політичний менеджмент. — 2012. — № 4—5. — С. 110—120.
12. Митко А. М. Концепт інформаційної демократії у сучасній політичній науці / А.М. Митко // Сучасна українська політика. Політики та політологи про неї. — К. : Вид-во «Центр соціальних комунікацій», 2011. — Вип. 24. — С. 15—24.
13. Митко А. М. Україна й інформаційна демократія: новий вимір політики / А.М. Митко // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку : [міжвідом. наук.-техн. зб. наук. пр.]. — Львів : Вид-во Нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2014. — Вип. № 26. — С. 77—82. .
14. Петрухно Ю. Є. Інформаційне суспільство: поняття, основні складові, характеристика / Ю. Є. Петрухно // Вісник Одеського національного університету :

- Серія «Бібліотекознавство. Бібліографознавство. Книгознавство». — 2014. — Т. 19 (Вип. 1).— С. 127—133.
15. Почепцов Г.Г. Інформаційне суспільство і відкритість влади / Г.Г. Почепцов, С.А. Чукут // Інформаційна політика : [навч. посіб. для студентів ВНЗ, викладачів]. — К. : Фактор, 2008. — 663 с.
 16. Соснін О. В. Інформаційне суспільство як виклик глобалізації. Час вибору: виклики інформаційної епохи / О. В. Соснін, В. Г. Воронкова ; [за заг. ред. О. А. Івакіна, Д. В. Яковлева]. — Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2016. — 472 с.
 17. Хантингтон С. Третья волна. Демократизация в конце XX века / С Хантингтон. — М. : Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2003. — 368 с.

Стаття надійшла до редакції 25.01.2017